

## CRKVA I KULT SV. DUJMA U DOLU NA HVARU

*Ovaj rad prošireni je tekst članka „Crkvice sv. Dujma u Dolu“ u kojem se po novim saznanjima i objavljenoj literaturi donosi povijest ove dolske crkve. Rad nastoji biti poticaj za sustavnije arheološko istraživanje ostataka crkve te dostojnije obilježavanje lokaliteta.*

*Ključne riječi: Sv. Dujam; Dol na Hvaru; Valierova vizitacija; Nikola Posinković; don Frane Bulić*

Nakon objavljivanja rada Vilme Stojković „Crkvice sv. Dujma u Dolu“ u 12. broju Tartajuna,<sup>1</sup> došli smo do novih informacija, koje se temelje na rukopisnoj ostavštini učitelja Nikole Posinkovića. Ta ostavština predana je Župnom arhivu Dol u kolovozu 2016. od strane Ante Posinkovića pok. Božidara, rođaka učitelja Posinkovića. Analizirajući te vrijedne informacije te ih uspoređujući sa svim drugim, nama dostupnim podacima, pred nama se otvara zanimljiva priča, koja tek zaslužuje sustavnije arheološko istraživanje kao i dostojnu obnovu i obilježavanje crkve. Neka i ovaj rad bude poticaj tomu.

Na brežuljku iznad sv. Ane u Dolu, prema sjeveru, nalazila se crkvice koja se prvi put spominje 1467., kada se navodi njezino nadarje (*suto san doimo, razun di san Doimo*). Crkvice je smještena na području koje Doljani nazivaju Piski ili Malo bardo, u blizini su Radine i Pirića Dolac. Za Valierova pohoda krajem 16. st. već je bila ruševina, te on nalaže da se poruši i na tom mjestu postavi križ.<sup>2</sup> Početkom 17. st. rektor ove crkve je nepoznat, a crkva je gotovo srušena, prazna, bez oltara i vratnica, u njoj se palila vatra i u nju su zalazile životinje. Kao takvu ju je zatekla i Garzadorijeva vizitacija 1625., gdje se navodi kao jednostavno nadarje u vlasništvu Jakova Jakše.<sup>3</sup> Crkva je tek u 19. st. u potpunosti srušena, a ostaci su nestručno iskopani 1991.

---

<sup>1</sup> Vilma Stojković, Crkvice sv. Dujma u Dolu, *Tartajun* 12, Dol, 2016., 26.

<sup>2</sup> Za crkvu sv. Dujma apostolski vizitator Agostino Valier, biskup Verone 1579. piše: *Crkva sv. Duje, također u polju i porušena a biskup je darovao u nadarbinu. Upravitelj je spomenuti Leporini. Prihod je godišnje jedan dukat a nije poznata nikakva obveza.* - prijevod Petra Kuničića u rukopisima Nikole Posinkovića, ŽAD.

<sup>3</sup> *Eadem die (14. 1. 1625.) prope uillam Sanctae Barbare. Vistauti ecclesiam Sancti Domnii, quae est simplex beneficium, possessum a domino Iacobo Iaxa. Non habet ianuas. Altare illius non est consecratum ac in tecto reparatione indiget.* - *Acta visitationes apostolicarum dioecesis Pharensis ex annis 1579, 1602/1603 et 1624/1625*, pr. Andrija Vojko Mardešić i Slavko Kovačić, Rim, 2005., 552.



Crkva sv. Dujma na austrijskom katastru Dola iz 1834. godine

Vidljiva je samo polukružna apsida položena prema istoku, te ostaci žbuke.<sup>4</sup> Po smještaju, veličini (cca 6 x 2 m) i titularu, crkva bi mogla biti ranosrednjovjekovna ili čak starija. Iz austrijskog katastra iz 1834. godine vidljiv je tlocrt crkve sv. Dujma (s. *Doimo*) u blizini zadnjih kuća prema zapadu na strani Sv. Ane. Prema upisu u tom katastru površina crkvice iznosi 4 četvorna hvara (klaftera) što bi u metrima četvornim iznosilo 14,4.

Prilikom terenskog preliminarnog istraživanja u svibnju 2016. i pokušaja lociranja temelja crkvice, Vilma Stojković, konzervator, arheolog Marko Matković i povjesničar Ivica Moškateo uspjeli su nakon čišćenja terena utvrditi položaj apsida i južnog zida, koji se proteže uz živac. Osim nekoliko kamenih blokova, bili su uočeni ostaci žbuke kako na tlu „unutar crkvice“, tako i na kamenju koje je razasuto uokolo. Također je bio uočen maleni humak zemlje pomiješan sa žbukom i sitnim kamenjem, što je vjerojatno ostatak nestručnog iskopavanja iz 1991. godine. Prilikom pregleda terena uočili su kameni ulomak s reljefom, koji prikazuje dio košare s bobicama. Radi se o ulomku širine od 17 cm i visine od 10 cm, izrađen od lokalnog vapnenačkog kamena. Ovaj važni nalaz sigurno će pomoći u datiranju izgradnje crkvice. Iz svih kasnijih izvora, ali i legendi i tradicija, izgleda da crkvice nikada nije bila obnavljana, što nam daje za pravo smatrati kako taj ulomak nije naknadno dodan u crkvicu. Za dataciju crkve sigurno treba uzeti u obzir i sve druge izvore koji navode njeno postojanje, lokalne legende vezane za nju, kao i neke slične pojave na drugim mjestima vezane uz kult sv. Dujma.

Na pitanje kada i kako je sagrađena ova doljska crkvice i zašto je posvećena sv. Dujmu, zanimljivo je razmatranje don Šime Ljubića, koji smatra da su se stanovnici s kopna, bježeći od pokolja nakon što je Salona pala u ruke Avara (7. st.), sklonili na susjedne otoke. Tu tvrdnju spominje i Toma Arhiđakon u svom djelu *Historia Salonitana* gdje piše: *Jedan je dio ostao na otoku koji se zove Soluta (Šolta), drugi su išli na Brachiu (Brač), pa na Pharon (Hvar), a neki do luke Lisije (Vis)*. U tom susretu na našem se otoku proširilo štovanje sv. Dujma, o čemu svjedoči i crkvice istoimenog sveca.<sup>5</sup> Već ovaj detalj upućuje na to da su titular i samo štovanje smješteni na sam kraj antike, vrijeme neposredno pred doseljenje Hrvata.

Još detaljnije o kultu sv. Dujma na otoku Hvaru govori Daniele Farlati,<sup>6</sup> po kojem su kosti sv. Dujma i drugih svetaca bile skrivene od cara Dioklecijana te su na Hvaru ostale sve do 390. g., kada su prenesene natrag u Solin.<sup>7</sup> Ovaj bi podatak vrijeme izgradnje crkvice kao i sam kult sv. Dujma vratio u još dublju prošlost, u četvrto i peto stoljeće poslije Krista.

<sup>4</sup> Joško Kovačić, *Župa dol na Hvaru, Služba Božja* 2/37, Makarska, 1997., 136-137.

<sup>5</sup> Šime Ljubić, *Faria Stari Grad a ne Hvar*, Bašćina, 1996., 93.

<sup>6</sup> Daniele Farlato, *Illyricum sacrum*, t. I., Venecija, 1751., 468.

<sup>7</sup> O čuvanju tijela sv. Dujma i sv. Anastazija na Hvaru u razdoblju 308. do 390. govori i Joško Kovačić, (*Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar, 1982., 237; isti, *Razvoj grada i luke Hvara kao vojnog i pomorskog središta, Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 25, Split, 2012., 336-337) no navodi kako za to nema ni povijesne ni arheološke potvrde.

Drukčije razmišljanje imao je veliki hrvatski arheolog i povjesničar don Frane Bulić. On je posjetio ovaj lokalitet 1898. godine. O tome piše: *Nekih 6 km od stare Pharie nalaze se na malenom brežuljku ruševine crkvice sv. Dujma, koju sam pregledao 28. 09. 1898. Vide se 4 zida s apsidom. Duga je 6,30 m, a široka nešto manje od 2 m. Perimetralni zidovi sasvim su niski, jer su bili obaljeni oko 1883. god.*<sup>8</sup> U istom članku u fusnoti Bulić piše da mu je župnik Juraj Carić, koji je tu već 40 godina, pripovijedao kako je seljaci okolnih sela nazivaju „grčka crkva“, te da je bila srušena oko 1840. godine. Bulić u članku iznosi teoriju kako je opat Martin, po nalogu pape Ivana IV. prenio 641. u Rim manje relikvije mučenika iz Dalmacije i Istre. Nakon što je pokupio kosti svetaca iz srušene Salone na putu za Rim zaustavio se zbog vremenskih neprilika u sigurnu luku Phariu. Tu su već morale biti naseljene neke izbjeglice iz Salone, kojima su moći njihovog biskupa bile neprocjenjivo vrijedne i značajne. Crkvice na brežuljku u blizini Starog Grada bila bi uspomena na taj značajni događaj za izbjeglice iz Salone.

Na ta razmišljanja velikog don Frane Bulića nadovezuje se i lokalna legenda. Tu legendu imamo sačuvanu u rukopisima doškog učitelja i kroničara Nikole Posinkovića.<sup>9</sup> On spominje kako u Dolu postoji predaja da su se u toj crkvi neko vrijeme čuvale kosti sv. Dujma. Dok se crkva gradila, kosti su morale biti čuvane na nekom drugom mjestu. Legenda govori da je to bilo dobro čuvano i skriveno mjesto u blizini crkvice u izgradnji.<sup>10</sup> Kasnije su kosti prenesene dalje u Rim.

Novija legenda vezana istu crkvicu vezana je uz nekog Vrankovića koji je ispod ulaza u crkvu iskopao blago.<sup>11</sup> Ova legenda još je živa na području Dola, dok se legenda o čuvanju kostiju sv. Dujma više ne spominje. Ipak, značenje lokaliteta je upravo u toponimu. Crkava posvećenih svetom Dujmu gotovo i nema. I sama splitska prvostolnica posvećena je Uznesenju Blažene Djevice Marije, u narodu zvana katedrala sv. Duje. U okolici Splita postoji malena crkva sv. Dujma,<sup>12</sup> obnovljena u 16. st. nakon turskih razaranja. Teško je ustanoviti iz kojeg je razdoblja prva izgradnja, ali za tu crkvu se veže poznata legenda. Splitski biskup Ivan Ravenjanin potiče prijenos relikvija svetaca, koje su preostale u Saloni, u Split. Legenda govori da su se Splićani tada zastali odmoriti uz potok. Kada su htjeli nastaviti dalje, nisu

---

<sup>8</sup> Frane Bulić, Scavi nella basilica episcopalis urbana a Salona durante l'a. 1902, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XXVI, Split, 1903., 101-107. Bulić nije bio uvjeren da su relikvije sv. Dujma doista bile na Hvaru.

<sup>9</sup> Nikola Posinković, 1883.-1948. Učitelj, numizmatičar, seoski kroničar, osnivač Seoske blagajne 1909., na službi učitelja u Dolu od 1906. do 1937. kada je umirovljen. Iza sebe ostavio nekoliko bilježnica rukopisa o prošlosti Dola, koje se danas nalaze u arhivu župe Dol.

<sup>10</sup> Posinković navodi da je to skrovito mjesto u Rojića bondi, te da se tamo uz staru cestu prema vrhu Hvara Sv. Nikoli nalazi natpis u kamenu IOANNES PLOB A HON ICI ISI + CT S MCC R P III.

<sup>11</sup> Tu legendu navodi i Bulić, što nam govori da je legenda krajem 19. st. kružila među pučanstvom Dola. Legenda objašnjava bogatstvo obitelji Vranković. Naime, jedan Vranković upoznao je nekog stranca u Splitu, koji mu je rekao da ide u Dol pronaći crkvu sv. Dujma, jer se ispod njenih ulaznih vrata nalazi zakopano veliko blago. Vranković mu je rekao da je on iz Dola, te da će mu on pomoći u tome, ali da nema broda do sutra za Hvar. U međuvremenu Vranković je, kako legenda kaže, otišao na Hvar, iskopao blago, vratio se u Split te ponovo sa strancem otputovao na Hvar.

<sup>12</sup> Na prostoru Dujmovače, na staroj cesti za Solin.





Pogled s lokaliteta sv. Dujma na Stari Grad



Kameni ulomak s reljefom košare

više mogli podignuti lijes. To je uspjelo tek nevinoj djeci. Od tada taj potok nosi svečevo ime, a to se područje današnjeg Splita naziva Dujmovača. Kasnije je na tom mjestu sagrađena mala crkvice posvećena sv. Dujmu. I u ovoj legendi se vidi sličnost s dolskom.

Na kasnoantičkim obrambenim zidinama i pored južnih gradskih vrata u Trogiru nalazi se ranosrednjovjekovna crkva sv. Duje, tj. nalaze se njeni ostatci na čijim je temeljima sagrađen samostan benediktinki i crkva sv. Nikole u 13. stoljeću. Iako u arheološkim istraživanjima nisu pronađeni ostaci ranokršćanske crkve, pronađeno je dosta kamene plastike iz tog i kasnoantičkog razdoblja koje se kasnije koriste kao spolije. Možda je prije ove ranosrednjovjekovne adaptacije prostorija na ovom mjestu bila prva trogirski bogomolja. Prema predaji radi se o prvoj kršćanskoj zajednici na prostoru Trogira, koja se sastajala na tom mjestu sa solinskim biskupom Dujmom. Kako se i iz ove legende može iščitati, i ova crkva i toponim povezani su uz tijelo sv. Dujma, u ovom slučaju još živućeg biskupa solinskog. U Škaljarima u Boki Kotorskoj te na Pašmanu također postoje crkve posvećene sv. Dujmu. Za našu priču jako je zanimljivo da i na talijanskim otocima Tremitima postoji otok, ali i crkva, koji nose ime sv. Dujma.<sup>13</sup> I za tu crkvu se veže legenda da su tradiciju štovanja sv. Dujma sa sobom na talijansku obalu donijeli izbjeglice iz Salone.

Iako od crkvice u Dolu na samom terenu nije ostalo ništa, osim nešto žbuke i razbacanog kamenja, to mjesto zaslužuje da se prikladno obilježi. Povijesna vrela kao i legende vezane uz crkvu sv. Dujma u Dolu na Hvaru dovoljan su poticaj za daljnje istraživanje o vremenu i okolnostima izgradnje crkve i štovanja sv. Dujma. Činjenica je da je kult s vremenom nestao, te da su legende o boravku moći sv. Dujma u ovim krajevima izbljedjele u memoriji lokalnog stanovništva, može se opravdati dolaskom novog, slavenskog stanovništva, kojem su neki drugi sveci i njihovi atributi daleko više odgovarali. Tako je danas dolski zaštitnik sv. Mihovil Arkandeo direktna zamjena za slavenskog boga Peruna. U blizini crkvice sv. Dujma danas se nalaze ostatci crkve sv. Vida, koji je direktni nasljednik slavenskog poganskog boga Svetovida, a u polju podno crkve sv. Dujma nalazi se crkva sv. Jelene, koja opet zamjenjuje pogansko slavensko božanstvo Mokoš, majku Perunove djece. Ti sveci sigurno su prvim slavenskim doseljenicima bili bliži te su ih više častili i slavili. Tako je s vremenom crkvice sv. Dujma zapuštena, kao i njegov kult. Na nama je danas da dostojno obilježimo mjesto možda jedne od najstarijih crkava na otoku Hvaru, a na znanosti da do kraja rasvijetli ovu priču. Župnik Dola don Mario Zelanović i crkvinarstvo zdušno podržavaju ideju oko dostojnog obilježavanja mjesta crkve, te će se u suradnji sa strukom to svakako u bliskoj budućnosti i dogoditi.

---

<sup>13</sup> Branislav Vojnović, Sveti Duje- zaštitnik Splita, *Etnološka tribina* 15, 1992., 175-183.

Vilma Stojković - Ivica Moškateo

## THE CHURCH AND CULT OF ST. DOMNIUS IN DOL

### Summary

The church of St. Domnius (Dujam) which was situated at the north part of the village of Dol, is recorded in 1467 when mentioned as having a benefice. The place where it is stood is called by people from Dol Piski or Molo bardo (small hill). According to the cadaster of 1834, the church area was 14,4m<sup>2</sup>. During Valerius's visitation of 1571, it was already a ruin, so he ordered it to be pulled down and to mount a cross on the premises. At the beginning of the 17th c. the church rector is unknown, the church almost demolished, empty, without altar or door and it used to be the place to build up fire in and on occasions even animals were passing through it. The church was completely pulled down in the 19th c., and the remnants had inexpertly been excavated in 1991. Only the semi-circle, east-oriented apse is now visible and some bits of mortar. According to its position and size (cca 6x2 m) and titular, it is obviously an early Medieval church. During the preliminary investigation (May 2016), trying to locate the church foundations, Vilma Stojković, a conservator, Marko Matković an archeologist, and Ivica Moškateo a historian, have succeeded to confirm the position of the apse and the south wall after the ground cleaning, the wall following the bedrock. Apart from some stone blocks, the remnant pieces of mortar have been found on the ground „within the church“, as well as on the stones scattered around. While inspecting the site, they noticed a piece of stone with relief representing a basket with berries. The fragment is 17 cm wide and 10 cm high, made of local carst stone. This important piece is probably the only thing by which we might date the church with precision.

It is interesting to take into consideration don Šime Ljubić's pondering for he thinks that the inhabitants from the mainland, fleeing the slaughter following the downfall of Salona that fell into Avars' hands, took shelter on the neighboring islands and that this can explain the exact time of the church building and why it had been dedicated to St Domnius. Thomas the Archdeacon also mentions the matter.

Don Frane Bulić had also visited the site in 1898. He wrote that the parish priest Juraj Carić had told him of the villagers calling it „Greek church“ and that it had been pulled down in 1840. In his papers, Bulić mentions the case of the Abbot Martin, who after having collected the bones of the saints from the churches in the devastated



Salona, had taken shelter from bad weather on his way to Rome in the safe part of Pharia (around 640 A.D.). So, the church on the hill so close to Stari Grad would be the memory of this event.

These thoughts of the eminent don Frane Bulić are followed by the local legend. The legend is preserved in the papers of the Dol teacher and chronologist Nikola Posinković, wherein it is written that there exists a legend about safekeeping the bones of St. Domnius in that church, and that previously to the church building they had been safeguarded at a secret location. Recent times legend connects the church to one Vranković, who had dug up treasure in front of the church entrance. Although there is no trace of the church on the location, except the scattered mortar and stones, the place deserves to be adequately marked. The parish priest of Dol don Mario Zelanović and the members of the Church Council heartily support the idea and will do so in cooperation with experts.